

**MERHAN, Aziz, *Dört Kumuk Masalı Üzerine Gramer*
*İncelemesi, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2008, 208 s.***

Çetin PEKACAR*

Giriş

Kumuk Türkçesi üzerine incelemeler ve yayınlar sadece Türkiye’de değil, hem bu dilin konuşulduğu Dağıstan’da hem de Rusya Federasyonunda ve Batıda doyurucu bir seviyeye ulaşmamıştır. Kumuk Türkçesi grameri üzerine, okul kitapları ve dil bilgisinin çeşitli konularına hasredilmiş kitap ve makaleler bir yana bırakılacak olursa, kapsamlı iki kitap yayımlanmıştır. Bunlardan ilki N. K. Dmitriyev’in *Kumuk Dili Grameri (Grammatika Kumukskogo Yazıka*, Moskva-Leningrad, 1940) adlı eseri, ikincisi de C. M. Hangişiyev’in *Kumuk Dili - Şekil Bilgisi (Kumuk Til –Morfolojiya*, Mahaçkala, 1995) adlı eseridir. Bu gramerlerin her ikisi de eş zamanlı dil bilgisi niteliğindedir ve esas olarak yazı dilini incelerler. Dmitriyev’in gramerinde eş zamanlı yöntemle ses ve şekil bilgisi ile söz dizimi konuları da yer alırken, Hangişiyev’inkinde sadece şekil bilgisi konuları işlenmiştir.

Batıda Kumuk Türkçesi grameri üzerine yayımlanmış bir kitap bulunmamaktadır. Fundamenta’da J. Benzing’in “Kumukça” (“Das Kumükische”, *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, Wiesbaden, 1959, s. 391-406.) başlıklı muhtasar bir incelemesi ile B. Scherner’in Kumuk Türkçesindeki Arapça ve Farsça alıntı kelimelerdeki ses ve anlam değişmelerini incelediği bir makalesi (“Arabische und neupersische Lehnwörter im Kumükischen”, *Central Asiatic Journal*, XVII, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1973, s.243-252) göze çarpmaktadır.

Ülkemizde de Kumuk Türkçesinin grameri üzerine yayımlanmış bir kitap bulunmamaktadır. Bu satırların yazarının 2000 yılında tamamladığı halde, tıpkıçekim (fotokopi) yoluyla çoğaltılması dışında bir türlü yayımlanma şansı bulamamış *Kumuk Türkçesi Grameri* matbaanın yolunu bulmaya çalışırken, yine aynı yazarın, Ahmet B. Ercilasun’un editörlüğünde 2007 yılının Eylül ayında baskıdan çıkan *Türk Lehçeleri Grameri* adlı eserde “Kumuk Türkçesi” başlıklı maddesi yayımlandı. 67 sayfa tutarındaki bu kitap maddesinde, ağırlıklı olarak Kumuk Türkçesi yazı dilinin başlıca ses ve

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, pekacar@gazi.edu.tr

şekil bilgisi özellikleri örneklerle tanıtılmakta, edebî dilden seçilmiş sekiz metin de yer almaktadır.

Kumuk Türklerinin dili ve edebiyatı hakkında yazılmış çeşitli ansiklopedi maddeleri ve yayımlanmamış yüksek lisans ve doktora tezlerinden sonra, şimdi elimizde Aziz Merhan'ın bu yazıya konu olan ve içinde bulunduğumuz yılın Şubat ayında yayımlanan *Dört Kumuk Masalı Üzerine Gramer İncelemesi* adlı kitabı bulunmakta.

Kitabın özet olarak içeriği

Kitap, Önsöz'den sonra beş bölümden oluşmaktadır: “1. Giriş; 2. Masalların Gramer Özellikleri; 3. Masal Metinleri; 4. Dizin; 5. Kaynaklar.”

“Giriş” başlığını taşıyan birinci bölümde (s. 9-22) Kumukların tarihi, dili ve edebiyatı hakkında umumi, ama genel okuyucu kitlesi için tatmin edici nitelikte bilgiler sunulmuş. Alt başlıklarla ayrılmayan bu bilgiler şöylece özetlenebilir: Kumukların nüfusu ve yaşadıkları yerler; Kumuk halkının oluşumu ve Kumuk etnik adının kökeni; Kumukların tarihçesi; Kumuk yazılı edebiyatının gelişimi, belli başlı şairler, yazarlar ve eserleri; halk edebiyatı (belli başlı araştırmacılar, türler); Kumuk Türkçesinin kısaca tanıtımı ve başlıca ses bilgisi özellikleri.

Kitabın asıl bölümü, “Masalların Gramer Özellikleri” başlıklı bölümdür (s. 23-66). Bu bölümde, ses ve şekil bilgisi konularında dikkate değer hemen her özelliğin, metinlerden verilen örneklerle incelendiği görülmektedir. Bu bağlamda, “Ses Bilgisi (Fonetik)” başlığını taşıyan birinci alt bölümde (s. 23-30) işlenen konular şunlardır: Ünlüler, Ünlü uyumu, Ünlü düşmesi, Ünlü türemesi, Belli başlı ünlü değişimleri; Ünsüzler, Türeme, İkizleşme, Tekleşme, Kaynaşma, Göçüşme, Benzeşme, Düşme, Hece düşmesi, Değişme.

“Masalların Gramer Özellikleri” başlıklı bölümün “Şekil Bilgisi Özellikleri (Morfoloji)” başlıklı ikinci alt bölümünde de (s. 31-66) şu konular işlenmiştir: Adlar, Çokluk eki, Aitlik eki, Ad durumları, İyelik ekleri, İkilemeler; Sıfatlar, Niteleme sıfatları, Belirtme sıfatları; Zamirler, Kişi zamirleri, İşaret zamirleri, Dönüşlülük zamiri, Soru zamirleri, Aitlik zamiri, Belirsizlik zamirleri; Zarflar, Yer ve yön zarfları, Zaman zarfları, Durum zarfları, Miktar zarfları, Soru zarfları; Edatlar, Çekim edatları, Pekiştirme edatları; Ünlemler; Bağlaçlar; Sözcük yapımı, Addan ad yapan ekler, Eylemden ad yapan ekler, Addan eylem yapan ekler, Eylemden eylem yapan ekler; Eylem (fiil), Eylem kipleri, Basit kipler, tasarlama kipleri, Birleşik kipler; Birleşik eylemler; Soru eki; Ek-eylem ve çekimleri; Ortaçlar (sıfat-fiiller), Ulaçlar (zarf-fiiller).

“Masal Metinleri” başlığıyla sunulan üçüncü bölümde (s. 67-159), önce kısaca Kumuk halk edebiyatında masal türüne değinilmiş, kitaba alınan masalların konuları ve verdikleri dersler özetlenmiş; masalların vazgeçilmez öğeleri olan tekerlemeler üzerinde durulmuş; metinlerin yazılmasında kullanılan çeviri yazı işaretleri listelenmiştir (s. 67-71). Bu bölümde daha sonra dört Kumuk masalı; hem kiril harfli, hem çeviri yazılı, hem de Türkiye Türkçesi çevirileriyle yer almaktadır. Bu masallar şunlardır: *Batır* (s. 72-91), *Hintiv va onu ulanı Mitiş* “Hintiv ile Oğlu Mitiş” (s. 91-117), *Ağa-ini* “İki Kardeş” (s.117-122), *Deñiz at* “Deniz Aygırı” (s. 122-159). Dil bilgisi incelemelerinde verilen örneklerin metinden kolayca bulunabilmesi ve kitabın sonundaki dizinde yer alan kelimelerin adreslendirilmesi için, metinler paragraflarına göre numaralandırılmış.

Dizin bölümü, metinlerde geçen bütün kelimelerin anlamlarıyla birlikte verildiği biçimbirimlik dizine ayrılmış. Burada, kelimelerin aldıkları bütün çekim ekli şekilleri, metindeki yerlerini gösteren numaralarla verilmiş.

Değerlendirme

Değerlendirmemize, kitabın asıl amacını ve kapsamını daha iyi anlayabilmeye yönelik görüşlerimizle başlamakta yarar var. Yazarın Önsöz’deki ifadesiyle kitabın inceleme kısmı, Türkiye Türkçesinde eksikliği hissedilen Kumuk Türkçesi gramerine giriş niteliğinde (s. 7) olup bu aynı zamanda kitabın amacını da dile getirmektedir. Dolayısıyla dil bilgisi incelemelerinin, kitaba alınan dört masalla sınırlı olduğu veya en azından söz konusu masal metinleri temelinde hazırlandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim yazar, her konuda değilse de, meselâ zamirlerin çekimlerinde, kitabına aldığı masal metinlerinde görülmeyen biçimleri kendisi tamamlamıştır (s. 37-38). Burada, masalların sözlü halk edebiyatı ürünleri olduğu, yani ağız özellikleri taşıdıkları ve bundan ötürü yazı dili özelliklerini tespit etmede yetersiz kalacakları ileri sürülebilir; ancak yazarın da kitabında belirttiği gibi, Kumuk halk edebiyatçıları ve dilcileri, diğer sözlü halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi masalları da, derledikten sonra yazı diline uygunlaştırarak yayınladıkları için, anılan mahzurun bir dereceye kadar bertaraf edildiği söylenebilir. Kaldı ki, küçük bir coğrafi alanda, yaklaşık üç yüz altmış bin kişi tarafından konuşulan Kumuk Türkçesinin yazı dili ile ağızları arasındaki farklar, meselâ Türkiye Türkçesindeki kadar belirgin ve fazla değildir. Yine de Merhan’ın dil incelemelerinin, sözlü gelenekten derlenen masallara dayandığı ve tamamıyla yazı dilinin özelliklerini temsil etmeyeceği kabul edilebilir.

Bu değerlendirmelerin ışığında kitabın, yazarının sınırlarını çizdiği amaca ve kapsama uygun olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, Kumuk

masalları hakkında bilgi ve fikir sahibi olmak, Kumukçanın temel dil bilgisi özelliklerini tanımak isteyen genel araştırmacı kitlesine, Türk Dili ve Edebiyatı ile Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümleri öğrencilerine ve tabii meraklı okuyuculara hitap ettiğini söyleyebiliriz.

Kitabın bölümlerine yönelik değerlendirmelerimizi de aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Kumukların tarihi, dili ve edebiyatı hakkında umumi, ama genel okuyucu kitlesi için tatmin edici nitelikte bilgilerin sunulduğu “Giriş” başlığını taşıyan birinci bölümde pek önemli sayılmasa da, bize göre faydalı olabilecek bir iş olarak, verilen bilgilerin okuyucular tarafından daha kolay bulunmasını sağlamak üzere, alt başlıkların kullanılması gerekirdi.

Yukarıda anılan *Türk Lehçeleri Grameri* için bu satırların yazarı tarafından yazılan “Kumuk Türkçesi” maddesinde, gösterilen bütün çabalara rağmen Kumukların nüfusu hakkında hazırlanan ve Rusya Federasyonunda yapılan son sayım olan 2002 sayımına dayanan ayrıntılı bilgiler, bir aksilik sonucu yer almamış, eski bilgiler yayımlanmıştı. Merhan’ın, elimizdeki kitabında Kumukların 2002 sayımına göre nüfuslarını vermesi bu bakımdan iyi olmuş (s. 9). Ama burada verilen 365.804 rakamı, yazarın da ifade ettiği üzere, sadece Dağıstan’da yaşayan Kumukları gösterir. Oysaki bütün Rusya Federasyonunda yaşayan Kumukların toplam nüfusu, 2002 sayımına göre 422.409 kişidir ve bu sayıya Türkiye’de ve diğer ülkelerde yaşayan Kumuklar dahil değildir.

Yazarın, Kumuk halkının oluşumunda, Hazar Türklerini dışlayan bilim adamlarının görüşüne katılmak zordur (s. 11). Kanaatimizce Kumukların oluşumunda Hazarların bakiyeleri göz ardı edilmemelidir. Bu kanaatimiz, A. M. Adciyev’in “Kumuk folklorunda Hazar izleri” (Хазарские истоки в кумыкском фольклоре: <http://turkolog.narod.ru/info/cum-1.htm>) başlıklı makalesinde olduğu gibi, diğer birçok Kumuk bilim adamının araştırmalarına dayanmaktadır ve Kumuk Türkçesindeki tek heceli Arapça alıntı kelimelerdeki son ses /u/ sesi üzerine araştırmamız ile son delilini de bulmuştur, sanıyoruz (Pekacar, Ç., “Kumuk Türkçesindeki Arapça Alıntı Kelimelerde Son Ses /u/ Meselesi ve Türkçe-Arapça İlişkileri”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, C. 2, s. 1465-1473).

Girişte verilen bilgilerin genel nitelikli olması sebebiyle, her Kumuk şair ve yazarı hakkında ayrıntılı bilgiler bu kitaptan beklenemez; ancak Kumuklar için önemli şahsiyetlerden olan Abusupiyan Akayev hakkında ülkemizde H. İ. TANÇ tarafından yapılan nitelikli bir yayının görülmesi, en azından meraklı okuyucuların bilgisine sunulması, herhalde gerekirdi

(TANÇ, H. İbrahim, “Kumuk Türkleri’nden Ebûsüfyan (Abusupiyan) Akayev’in Hayatı ve Eserleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 23 (2004) s. 85-104). Meraklısına, Merhan’ın kitabıyla aynı tarihlerde, E. Öztürk tarafından yayımlanan yeni bir kitabı da burada biz bildirmek isteriz: *Kumuk Halk Şairi Yırçı Kazak* (Akçağ Yayınları, Ankara, 2008).

Kitapta, Türkiyeli okuyucular tarafından savaşçı kimliğiyle tanınan Şeyh Şamil için kullanılan “XIX. yüzyılda Rusların Kafkasları işgalini geciktiren *tarikât lideri*” şeklindeki sözler, onun sadece tarikât faaliyetleri ile Ruslara karşı mücadele ettiği gibi bir yanlış anlamaya meydan verecek nitelikte görünmektedir (s. 15).

Kumuk Türkçesinin başlıca ses bilgisi özelliklerinin verildiği ve yazarın kendi araştırmasına dayanmadığı, başka bir kaynaktan alıntılandığı anlaşılan listede bazı yanlışlar görülmektedir. Örnek olarak Eski Türkçede sözcük başlarında bulunan /k/ ünsüzünün bazı durumlarda /g/ye dönüştüğü şeklinde verilen bilgi (s. 21), “genellikle, daha doğrusu kural sayılacak kadar dönüşmüştür” şeklinde düzeltilmelidir. Çünkü bu değişimin görülmediği kelime sayısı, iki elin parmaklarını geçmeyecek kadardır. Yine aynı yerde 17. maddede verilen f>p değişmesi sadece Arapça alıntılarda değil, Farsça alıntılarda da görülür (s. 22).

Söz konusu listede değişik maddelerde verilen örneklerde görülen yanlışlar ve onların doğru şekilleri de şöylece sıralanabilir: *kiyir-* fiilinin doğru şekli *giyir-* olmalıdır (s. 21); *mişik* kelimesinin anlamı “beşik” değil “kedi”dir (s. 21); “karşılama” anlamında *tübe-* diye bir fiil Kumukçada yoktur (s. 21); “yola düşmek” anlamında verilen *tebre-* fiili, yardımcı fiildir ve *terbe-* şeklinde olmalıdır (s. 21); “-A doğru” edatına karşılık gelen *daba* kelimesinin doğru şekli *taba*’dır (s. 22); *honşu* “komşu” yerine *honşu* (s. 22); *döbe* “tepe” yerine *töbe* olmalıdır (s. 22).

“Masalların Gramer Özellikleri” başlıklı bölüm, genel olarak değerlendirildiğinde, masal metinlerine dayanan başarılı bir inceleme niteliğindedir. Bu bölümde kayda değer bir hata görülmemektedir. Yine de, az da olsa tespit edilen birkaç hatanın burada kaydedilmesinin yararlı olacağını düşünüyoruz.

Kumukçanın yazımında kapalı ve açık /e/ ayrımı yapılmamaktadır. Her ne kadar üzerinde herhangi bir inceleme yapılmamış olsa da Kumuk Türkçesi edebî dilinde kapalı /e/ ünlüsünün sesbirim değeri olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla “Ünlüler” başlığı altında kapalı /e/ ünlüsü üzerinde durulması gereksiz görülmektedir (s. 23). Bunun için açık ve kapalı /e/ ünlülerinin zıtlığı kelime çiftlerinden örnekler gösterilmesi gerekir.

“Ünlü türemesi” başlığı altında değerlendirilen (s. 24), Arapçadan geçen tek heceli kelimelerin sonunda görülen ünlü türemesi olayı için yukarıda anılan bildirimizde farklı görüşler vardır.

“Ünsüzler” başlığının hemen altında ön seste /b/ ünsüzünün /m/ şeklini korumasının /n/ sesinden önce geçerli olduğu bilgisine /ŋ/ sesi de eklenmeli (s. 26).

Soñ kelimesinin anlamı “son” değil “sonra”dır (s. 26); nitekim kitabın Dizin bölümünde kelimenin doğru anlamı verilmiştir.

Harisi kelimesi *her birisi* sözlerinden değil, iyelik eki yığılması olan *her-i-si* biçiminden gelişmiştir (s. 27).

Değişme başlığı altında verilen /ç/ < /s/ örnekleri (*çaçıl*- “saçılmak”, *çaçırat*- “sıçratmak”, *çaçır* “ekme”, *çaçlar* “saçlar”) gerçekten değişmedir; ama bu değişmeler, benzeşme sonucu oluşmuştur (s. 29).

/p/ < /f/ değişmesi için kullanılan “örneklerde görüldüğü gibi Arapça ve Farsçadan geçmiş /f/ ile başlayan sözcükler /p/ye dönüşmüştür” ifadesine rağmen, örnekler arasında, sonda /f/ sesi barındıran *kep* “keyif” kelimesi de bulunmaktadır (s. 29).

“Şekil Bilgisi Özellikleri” bölümü de, hoş görülebilecek birkaç hatanın dışında, titiz bir incelemenin ürünü niteliğindedir. Bu bölümde not edilmesini gerekli gördüğümüz hataları aşağıda sıralıyoruz.

“Çokluk eki” ile ilgili kurallar açıklanırken bu ekin kendisinden sonra yükleme ve ilgi durumu ekleri aldığı zaman sonundaki /r/ ünsüzünün düştüğü ifade edilmektedir ki doğrudur; ancak söz konusu durum eklerine yönelme eki de ilave edilmelidir (s. 31).

“Eşitlik durumu” için verilen eklerden /+(ç)ak/, /+(ç)akı/ ve /+IAy/ ekleri artık kalıplaşmış eklerdir; yani eşitlik durumu için kullanılmazlar (s. 34).

“Çekim edatları” arasında gösterilen *eken* kelimesi çekim edatı değil, “mi acaba?” anlamında sorma edatı (veya ünlemi)’dir. Nitekim bununla ilgili olarak verilen örnek cümlede bu durum açıkça görülmektedir: *bu üyde kim tura eken dep* “bu evde kim yaşıyor acaba deyip” (s. 44).

“Eylemden ad yapan ekler” başlığı altında incelenen {-mA} eki için verilen örneklerde her ne kadar bu ek varmış gibi görünse de aslında bunlarda -mA+gA eklerinin kaynaşmış şekli vardır. İlgili örnekler metinden kontrol edildiğinde bu durum açıkça anlaşılmaktadır. Zaten {-mA} eki Kumuk Türkçesinde iş ismi yapma işlevinde kullanılmamaktadır. Bu ekin

bulunduğu kelimeler, kalıcı isimlerdir. -mA+gA eklerinin kaynaşmasından oluşan {-mA} eki (Kitapta, bir önceki paragrafta {-mAk} eki için verilen örneklerde olduğu gibi bazen kaynaşma olmamış biçimleri de kullanılır), iş veya hareket ismi için kullanılır ve kaynaşma olayının bir izi olarak, ünlüsü yer yer uzun, hatta genizsi söylenir (s. 48).

“İstek kipi” bahsinde verilen {-gAy} ekinin her ne kadar istek işlevi varsa da basit çekimi yoktur. Nitekim burada verilen örnek de birleşik çekim örneğidir: *tinç bolgay edi* “keşke kolay olsaydı” (s. 54).

“Gereklilik kipi”nin *gerek* kelimesiyle ifade edildiği ve çekimde kişi zamirleri kökenli eklerin kullanıldığı, kitapta anlatıldığı gibi doğrudur; ancak yine aynı yerde ileri sürüldüğü gibi {-mAlI} eki gereklilik için kullanılmaz. Zaten bu ek için verilen örneğin Türkçe çevirisinde de yazar tarafından, isabetli olarak, gereklilik anlamı verilmemiştir (s. 55).

Kitapta “Rivayet birleşik zaman”ı anlatmak için kullanıldığı söylenen *dey* kelimesini, kip çekimi olarak kabul etmek pek doğru olmaz (s. 55). Çünkü eğer öyle olsa, altı şahıs için çekim örneklerinin bulunması gerekirdi. Doğrusu *dey* biçimi, *de-* “demek, söylemek” fiilinin geniş zaman teklik üçüncü kişi çekiminden ibarettir ve “derler, söylerler” anlamlarına gelir. Bu haliyle *dey* çekimi, tabii ki, öteki Kıpçak lehçelerinin benzer örneklerinde de olduğu gibi, masal vb. halk anlatılarında olayları naklederken kullanılır. Öte yandan Kumuk Türkçesinde rivayet birleşik çekimi için *bol-* fiilinin {-gAn}lı çekimi olan *bolgan* “iymiş” biçimi kullanılır. Kitapta incelenen masal metinlerinde bununla ilgili örnekler bulunmaktadır. Dizinde *bol-* fiili maddesinden tespit ettiğimiz *bolgan* biçimlerine metindeki yerlerinden baktığımızda gördüğümüz birkaç örnek: *bola bolgan* (3), *koşa bolgan* (111), *kaça bolganlar* (3), *tüşürüp bolmay bolganlar* (80). Bu örneklerin sonundaki numaralar, masal metinlerindeki paragrafları gösterir. *Bolgan* biçimi, aşağıda değinileceği üzere, aynı zamanda ek eylemin öğrenilen geçmiş zaman çekiminde de kullanılır.

yada tüşür- “hatırlamak, aklına getirmek”: Bu sözdeki *yada* kelimesi, *yad* kelimesinin yönelme durumu değil, “veya” anlamındaki bağlaçtır (s. 58). Kelimenin içinde geçtiği cümlede bu durum açıkça görülmektedir: *Devleni biri kem bolsa, tolğan kazannı ırgakka ilip yada tüşürüp bolmay bolganlar*. “Devlerin biri eksik olsa, dolu kazanı çengele asamıyor veya indiremiyorlarmış (=ne asabiliyor ne de indirebiliyorlarmış).” Bu cümlelerin çevirisi metindeki yerinde de düzeltilmelidir (metinde 80 numaralı paragraf, s. 114). Zaten Kumukçada *yad* kelimesi yoktur.

“Ek-eylem”in çekimleri arasında öğrenilen geçmiş zaman çekimi verilmemiştir (s. 62-63). Oysaki Kumukçada bu çekim vardır ve *bol-* fiilinin –

gan'lı çekimiyle yapılır. Kitabın Dizin bölümünde bu çekimin yer aldığı cümleler metinden incelendiğinde buna ilişkin örnekler kolayca bulunabilmektedir: *Atı da onu Şamsuvara bolgan*. “Onun adı da Şamsuvara imiş.” (124), *Bular bek aç bolgan*. “Bunlar pek aç imiş.” (190).

“Ek-eylem”in şart çekimi için *busa* ve *ese* kelimelerinin kullanıldığı ifade edilmiş. Ancak buna dair verilen örnekler şart çekimi değildir (s. 63).

“Ortaçlar (Sıfat-fiiller)” arasında incelenen eklerden {-gAn} ile {-AgAn} ekleri birbirine karıştırılmış. Kitapta ifade edildiği gibi {-ygAn} eki, {-gAn} ekinin ünlü ile biten fiillere /y/ “kaynaştırma harfi” ile getirilen biçimi değildir; {-ygAn} biçimi, şimdiki zaman ve geniş zaman bildiren {-AgAn} ekinin, ünlü ile biten fiillere getirilen biçimidir. Yani Kumukçada geçmiş zaman sıfat-fiil eki {-gAn}dır ve fiil ünlü ile de bitse, ünsüz ile de bitse bu biçimini değiştirmez. Şimdiki zaman ve geniş zaman bildiren sıfat-fiil eki ise, ünlüyle biten fiiller için {-ygAn}, ünsüzle biten fiiller için ise {-AgAn} biçimindedir. Nitekim kitabın aynı yerinde {-AgAn} ekinin olumsuz fiillere {-mAygAn} şeklinde geldiği belirtilmektedir (s. 64).

Masal metinlerinin Kiril yazılı orijinal biçimleri ve çeviri yazılı karşılıkları ile bunların Türkiye Türkçesine aktarımlarında gerçekten takdire şayan bir başarı sağlandığı görülüyor. Bu kısımlarda görülen hatalar hiç de önemsenecek türden değildir ve benzeri her çalışmada rastlanabilecek sayı ve niteliktedir. Sözlüğü etkilemesi bakımından *Batır* masalında yanlış yazılan bir kelimeyi düzeltmekle yetinelim. Bu masalın 20. paragrafta geçen *tirip* kelimesinin doğru şekli *girip* olmalı (Kiril harfli metin, s. 75, çeviri yazılı s. 81). Dizinde bu kelime “ortaya çıkmak” anlamında *tir-* maddesinde verilmiş, ki bu da “girmek” anlamıyla verilip yazımı düzeltilmeli. Nitekim Kumuk Türkçesinde *tir-* fiili olmadığı gibi, metnin alındığı kaynaktan da kelime *girip* şeklinde geçmektedir (Aliyev, Salav vd., *Kumuk Adabiyat Uçebnik-xrestomatiya*, 5. Klass, Mahaçqala, 1991, s. 8).

Kelimelerin anlamlarının verilmesiyle “lügatçe” niteliği kazanan Dizin bölümünün de titizlikle hazırlandığı söylenebilir (s. 160-205). Metnin doğru anlaşılması için bu bölümde anlamları hatalı verilen birkaç kelimeye de değinmek istiyorum.

bah (s. 165): Bu kelime “bakmak” anlamında bir fiil değil, “şaşıрма, şaşkınlık, hayret, inanmama” bildiren bir ünlemdir.

baştig (s. 166): Anlamı “uçurumun kenarı” olarak verilen bu kelime *baştiginden* şeklinde kalıp söz olup anlamı “tepetakla, yüzükoyun”dur.

bu- (s. 169) “olmak, imek (ek-eylem)” maddesinin altında “ise, şayet” anlamıyla *busa* biçiminde verilen kelime, ayrı madde yapılmalı. Bu

durumda, bağımsız kullanımı olmayan *bu-* biçimini madde başı yapmaya gerek kalmaz.

bulak (s. 170): Bu kelimenin anlamı “kuyu” değil, “pınar, kaynak” olarak verilmeli.

burçak (s. 170): Bu kelimenin anlamı “burçak” değil, “fasulye”dir.

çaldırış (s. 171): Bu kelime için verilen “yorucu, yıpratıcı” anlamı “karişik, dolaşık” olarak düzeltilmeli.

çapır- (s. 171): Bu kelimenin doğru şekli *çapdır-* olacak.

karçım (s. 182): Bu kelime için “tutam” anlamı yerine “koyun omurgasının kuyruk kısmı” anlamı doğru olacaktır.

korkaç-kukay (s. 185): Bu ikilemede geçen *kukay* ayrı madde başı yapılmalı.

suklan- (s. 193): Bu kelimenin anlamı “şaşırmak” değil, “hayran olmak, hayran kalmak; büyülenmek” olmalı.

tir- (s. 196): “ortaya çıkmak” anlamıyla verilen bu kelimenin doğru şekli “girmek” anlamında *gir-* olmalı.

ulan (s. 199): *ulan* “oğlan, çocuk” maddesinin içinde verilen *ulan tap-* birleşik fiilinin anlamı gösterilmeli: “çocuk doğurmak”.

uruç (s. 199): “hırsız” anlamındaki bu kelimenin doğru şekli *uruçu'dur*.

yap-yañız (s. 202): *yap-* “örtmek, gizlemek” fiilinin altında verilen *yap-yañız* “yapayalnız” sözünde geçen *yap-* eklentisinin *yap-* fiiliyle ilgisi yoktur; dolayısıyla *yap-yañız* sözü ayrı madde yapılmalı.

Sonuç olarak Aziz Merhan'ın bu kitabı; Kumuk Türklerinin masallarından dördünün Kiril harfli, çeviri yazılı ve Türkiye Türkçesine aktarmalı tam metinleri, bu metinlere dayanan gramer incelemesi, metinlerde geçen kelimelerin anlamlarının da verildiği biçim birimlik dizini ile, bazı hatalarına rağmen; konunun meraklılarına, başta Kumuk Türkçesi olmak üzere Kıpçak Grubu Türk Lehçeleri alanı öğrencilerine ve uzmanlarına hitap eden başarılı bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

K a y n a k l a r

ADCIYEV, A. M., “Хазарские истоки в кумыкском фольклоре” <http://turkolog.narod.ru/info/cum-1.htm> (16.04.2008).

ALİYEV, Salav vd. (1991), *Kumuk Adabiyat Uçebnik-xrestomatiya*, 5. Klass,

Mahaçqala.

- BENZING, J. (1959), "Das Kumükische", *Philologiae Turcicae Fundamenta* I, Wiesbaden, s. 391-406.
- DMITRIYEV, N. K. (1940), *Grammatika Kumükskogo Yazıka*, Moskva-Leningrad.
- HANGİŞİYEV, C. M. (1995), *Kumuk Til –Morfolojiya*, Mahaçqala.
- ÖZTÜRK, E. (2008), *Kumuk Halk Şairi Yırçı Kazak*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- PEKACAR, Ç. (2007), "Kumuk Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ yayınları, s. 939-1008.
- PEKACAR, Ç. (2007), "Kumuk Türkçesindeki Arapça Alıntı Kelimelerde Son Ses /u/ Meselesi ve Türkçe-Arapça İlişkileri", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, C. 2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1465-1473.
- SCHERNER, B. (1973), "Arabische und neupersische Lehnwörter im Kumükischen", *Central Asiatic Journal*, XVII, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, s.243-252.
- TANÇ, H. İ (2004), "Kumuk Türkleri'nden Ebüsüfyan (Abusupiyan) Akayev'in Hayatı ve Eserleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 23, s. 85-104.